

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Pyydettyinä lausuntona Videotallennustyöryhmän mietinnöstä, Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2020:20, Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta, Turun hovioikeus lausuu seuraavaa:

1. Yleistä mietinnöstä ja sen tavoitteista

Turun hovioikeus on lausunut vuonna 2019 arviomuistiosta koskien henkilötodistelun vastaanottamista kuva- ja äänitallenteelta hovioikeudessa (Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja 2019:6). Hovioikeus uudistaa pääpiirteissään tuolloin esittämänsä näkemykset.

Hovioikeus suhtautuu videotallennetyöryhmän mietintöön ja siinä esitettyihin uudistuksiin edelleen myönteisesti. Pyrkimys tehostaa muutoksenhakumenettelyä ja alentaa siitä aiheutuvia kustannuksia sekä haittaa on kannatettava ja tarpeellinen. Ehdotetut uudistukset johtaisivat oikeudenkäynnin painopisteen siirtymiseen käräjäoikeuden puolelle, jolloin hovioikeuden rooli muodostuisi nykyistä kontrollipainotteisemmaksi. Lisäksi uudistus parantaisi ko-konaisuutena näytön arvioinnin oikeellisuutta. Ehdotuksen tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi ovat oikeasuhtaisia eikä niissä ole ristiriitaa. Hovi-oikeus katsoo kuitenkin, että joiltain osin tavoitteita olisi mahdollisuus saavuttaa vielä ehdotettua laajemmin, liittyen ennen muuta niin sanotun viittausmenettelyn käyttöön.

2. Jäsenneltyyn käsittelyyn liittyvistä seikoista

Henkilötodistelun vastaanottamisessa ei useinkaan ole mahdollista päästä täydellisesti jäseneltyyn käsittelyjärjestykseen, koska vastakuulustelussa on asianosaisten näkökulmasta kysymys pääkuulustelun kontrolloimisesta ja lisäksi usein osapuolille syntyy lisäkysymysten tarvetta kuulemisen päätteeksi. Niin ikään esitutkintakertomuksiin viittaaminen rikosasioissa tapahtuu pääsääntöisesti kuulemisten lopuksi, mikä osaltaan sirpaloittaa kysymysten teemoja. Näistä seikoista huolimatta ehdotuksen pyrkimys aiempaa jäseneltyyn käsittelyyn sekä prosessin johdon tehostamiseen on kuitenkin kannatettava.

Onnistunut jäsentely kärjäoikeudessa luo pohjan sille, että muutoksenhakuvaiheessa voidaan keskittyä mahdollisimman tehokkaasti siihen, mistä asiassa on kulloinkin kysymys. Tältä kannalta kriittinen vaihe on todistelun indeksointi kärjäoikeudessa, minkä merkitys korostuu aivan erityisesti tavanomaista laajemmissa asioissa. Ilman indeksointia ehdotuksen tavoitteet eivät voi toteutua täysimääräisesti ja tehokkaasti. Hovioikeus pitää selvänä, että ylimääräisen lisätyön välttämiseksi indeksoinnin tulee tapahtua välittömästi kärjäoikeudessa pääkäsittelyn yhteydessä eikä missään tästä erillisessä vaiheessa.

Hovioikeus pitää ymmärrettävänä, että kärjäoikeuksissa uudistus saattaa herättää myös kriittisiä äänenpainoja. Myös hovioikeuden näkökulmasta on tärkeää, ettei uudistuksella aiheuteta sellaista työmäärän lisääntymistä kärjäoikeudessa, joka olisi omiaan vaarantamaan lainkäytön laatua pääkäsitte-lyasioissa. Tästä syystä sekä videotallenteiden tekemiseen että indeksointiin liittyvien teknisten ratkaisujen tulee olla mahdollisimman yksinkertaisia ja vaivattomia niin, etteivät ne häiritse prosessin johtoa istunnoissa. Hovioikeuden näkemyksen mukaan uudistuksen ei ole aihetta olettaa tuottavan merkitäviä ongelmia, mikäli siihen liittyvät tekniset ratkaisut ovat onnistuneita ja henkilökunnan osaaminen varmistetaan riittävällä koulutuksella ja toisaalta myös riittävällä teknisellä tuella. Hovioikeus huomauttaa lisäksi työmäärän lisääntymiseen viitaten, että esimerkiksi pienissä rikosasioissa, joissa kuulemiset koskevat vain yksittäistä tapahtumaa, ei erillisen indeksoinnin tekeminen ole muutoksenhaun näkökulmasta välttämätöntä.

3. Järjestelmän teknisistä edellytyksistä

Edellä viitatuun helppokäyttöisyyden lisäksi toimintavarmuus on järjestelmän keskeinen edellytys. Erityisesti kärjäoikeuksissa tulee joka tapauksessa olla selkeä toimintamalli tai varajärjestelmä sekä pääsy teknisen tuen pariin niissä tilanteissa, joissa järjestelmä ei syystä tai toisesta toimi. Lisäksi järjestelmän tulee olla asianmukaisesti suojattu sekä tietoturvan että toimintavarmuuden suhteen siten, ettei mikään ulkopuolinen taho pääse ensinnäkään käsiksi kuulemisten sisältöön eikä toisaalta kykene halutessaan lamauttamaan järjestelmän toimintaa.

4. Ehdotuksen vaikutuksista hovioikeuden menette-lyyn

Mikäli pääkäsittely on pidetty kärjäoikeudessa jäsennellysti ja henkilötodistelu otettu vastaan indeksointi laatien, muutoksenhakuvaiheessa tullaan varmuudella näkemään työryhmän esille tuomia positiivisia vaikutuksia.

Ehdotettujen säännösten osalta hovioikeuden toiminnan kannalta keskeisin muutos on oikeudenkäymiskaaren 26 luvun uusi 15 a §, joka sisältää säännökset kärjäoikeudessa vastaanotetun todistelun vastaanottamisesta hovioikeudessa. Jotta kuulemisten painopiste säilyy tavoitellulla tavalla kärjäoikeuksissa, tulee kynnys uudelleen- ja/tai lisäkuulemisille hovioikeudessa olla riittävän korkea. Uudelleenkuulemiselle ehdotettu kriteeri ”erityisestä syystä” (OK 26 luku 15 a § 1 mom.) täyttää tämän edellytyksen. Selvää on, että uudistuksen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää, että uudelleenkuuleminen tulee olla selvä poikkeus pääsäännöstä.

Lisäkuulemisen kriteeri ”jos se on tarpeen” (pykälän 2 mom.) on sanamuodoltaan huomattavasti väljempi, mutta tarkoituksenmukainen, mikäli hallituksen esi-tyksestä aikanaan ilmenevä lainsäätäjän tahto vastaa seikkoja, jotka on nyt kirjattu mietintöön. Tältä osin viitataan muun ohessa siihen, että lisäkysymysten tulisi olla uusia sekä siihen, ettei pelkkä yksilöimätön pyyntö riitä lisäkuulustelulle. Asianosaisilta on siis voitava edellyttää riittäviä perusteita lisäkuulemiselle.

Mainitun pykälän 3 momentissa säädettävän viittausmenettelyn osalta Turun hovioikeus pitää onnistuneena ja ensiarvoisen tärkeänä sitä, että harkintavalta menettelyn käyttämisestä on jätetty tuomioistuimelle, joka voi tarvittaessa määrätä siitä myös viran puolesta. Viittausmenettely antaa hovioikeudelle erityisen tehokkaan työvälineen, jolla tehostaa pitkien oikeudenkäyntien läpiviemistä ja jolla on mahdollista saada aikaan aidosti merkittäviä kustannussäästöjä ennen muuta asianosaisille, mutta lisäksi koko oikeuslaitokselle. Mahdollisuus määrätä menettelystä tulee aina olla viime kädessä tuo-mioistuimen omassa harkinnassa, kuten ehdotettu.

Hovioikeus huomauttaa kuitenkin, että työryhmän ehdotuksen mukaan viittausmenettely koskisi vain verrattain harvoja tilanteita, mikä merkitsisi toteu-tuessaan sen käytön jäämistä varsin harvinaiseksi. Muissa, pääsäännön mukaan käsiteltävissä asioissa avustajat ovat ehdotetussa järjestelmässä läsnä is-tunnossa tallenteita katsottaessa, eivätkä istunnot oletettavasti juurikaan lyhene nykyiseen verrattuna. Asianosaisille aiheutuvien kustannuksien vähenemi-nen, joka on mietinnön mukaan ollut yksi uudistuksen nimenomaisista tavoitteista, ei tällöin toteudu kovinkaan laajalti. Hovioikeus toteaa, että viit-tausmenettelyä on luontevaa käyttää myös muissa kuin poikkeuksellisen pitkissä pääkäsittelyissä, mikä mahdollistaa asianosaisille kustannussäästöjä ehdotettua laajemmassa mittakaavassa.

Työryhmän mietinnössä on arvioitu, että noin 50 prosenttia hovioikeudessa peruuntuvista pääkäsittelyistä peruuntuu puuttuvan todistajan vuoksi. Hovi-oikeus suhtautuu varovaisen epäilevästi siihen, onko osuus näin suuri ottaen huomioon, että varsin usein istunnon peruuttaminen liittyy siihen, ettei vastaajaa tavoiteta. Joka tapauksessa tarkasta osuudesta riippumatta uudistuksen

hyödyt tulevat olemaan istuntojen peruuntumisten osalta merkittävät ja on selvää, että peruuntumisia tulisi huomattavasti nykyistä vähemmän.

Sitä, että hovioikeudessa ja korkeimmassa oikeudessa tapahtuvista kuulemisista laadittaisiin pelkästään äänitalenne, hovioikeus pitää kannatettavana ja yhtyy tältäkin osin työryhmän esittämiin perusteisiin. Lisäksi tilanteissa, joissa lisäkysymysten tekeminen hovioikeudessa on tarpeen, nämä tulisi esittää lähtökohtaisesti puhelimitse, mikäli jutun ja lisäkysymysten luonne sen sallii.

Valmistelua hovioikeudessa koskevan oikeudenkäymiskaaren 26 luvun 9 §:n osalta hovioikeus toteaa selvyden vuoksi, että asian valmisteluun liittyvät päätökset ovat lähtökohtaisesti saman lain 2 luvun 8 §:n 2 ja 3 momentin nojalla sellaisia, joista valmistelusta vastaava jäsen voi päättää yksin. Näin ollen muun ohella lisä- ja uudelleenkuulemiset sekä viittausmenettelyn käyttäminen hovioikeudessa on yhden jäsenen yksin päätettävissä. Uudistukset edellyttävät tältä osin jäseniltä aktiivista ja aiempaa kattavampaa valmistelua pääkäsittelystä ratkaistavissa asioissa. Toisaalta pääkäsittelyissä pro-sessinjohdosta tulee olemaan henkilötodistelun osalta aikaisempaa mekaanisempaa. Mainitut seikat muuttavat hovioikeustyöskentelyn luonnetta, mutta eivät sinänsä puhu uudistusta vastaan.

5. Ehdotuksen taloudellisista vaikutuksista

Viranomaistoimintaan kohdistuvien vaikutusten osalta hovioikeus toteaa, että ehdotettujen muutosten myötä hovioikeudet käyttävät jatkossa selvästi nykyistä vähemmän kuultaville järjestettäviä etäyhteyksiä käräjäoikeuksista, mikä osaltaan helpottanee käräjäoikeuksien salitilannetta ja vähentää sikäläisten virastomestarien työmäärää. Valtion menojen vähentymisen osalta todetaan, että mietinnössä esille tuotujen seikkojen lisäksi myös tulkkien tarve ja tulkkauskulut hovioikeudessa vähenevät jossain määrin. Mainittujen seikkojen taloudellinen merkitys ei ole toki erityisen suuri.

Matkakäräjien määrän on mietinnössä arvioitu vähenevän hovioikeudessa noin 10 prosenttia. Turun hovioikeuden näkemys on, että näkemys on varsin vaarallinen ja että vähennys saattaa olla tuntuvasti suurempi. Ainakin Turun hovioikeudessa matkakäräjiä tehdään lähinnä tilanteissa, joilla kokoonpanon matkustamisella vältetään suurehkon ihmismäärän matkustaminen Turussa pidettävään pääkäsittelyyn ja jolloin laajahkolle henkilöpiirille koitua hyöty tekee matkakäräjille lähtemisen tarkoituksenmukaiseksi. Kun uudistuksen myötä hovioikeudessa henkilökohtaisesti kuultavien henkilöiden määrä laskee murto-osaan nykyisestä, kokoonpanojen tarve matkustaa toiselle paikkakunnalle tulee olemaan aiempaa harvinaisempi. Matkakäräjien määrä on jo koronatilanteen myötä vähentynyt ja oletettavaa on, että etäyhteyksien käyttö tulee pandemian jälkeenkin olemaan sitä edeltänyttä aikaa laajempaa, koska työmenetelmien muutos lienee ainakin joiltain osin pysyvä. Matkakäräjien odotettua voimakkaampi väheneminen ei toisaalta olisi negatiivinen seikka. Matkustamisen väheneminen lisää hovioikeuden toiminnan tehokkuutta ja vähentää sen välittömiä toimintamenoja (ratkaisukokoonpanon matkustus- ja majoituskulut sekä

päivärahat) sekä lisännee jossain määrin myös lainkäyttöhenkilöstön työhyvinvointia, koska matkustuksen väheneminen helpottaa työn ja siviilielämän vaatimusten yhteensovittamista.

6. Muista toteuttamisvaihtoehdoista

Tallenteiden tekeminen esitutkinnassa ja niiden käyttäminen (mietinnön kohta 5.1.2) saattaisi jossain tilanteissa tarjota eräitä hyötyjä, jotka ovat kuitenkin verraten vähäisiä. Tallenteiden tekeminen oletettavasti vähentäisi väitteitä esitutkinnassa tapahtuneesta painostuksesta sekä väitteitä tulkkauksesta johtuvista väärinymmärryksistä. Mainitut hyödyt olisivat kuitenkin haittoihin verrattuna pieniä ja hovioikeus yhtyy mietinnön näkemykseen siitä, ettei ole aihetta pyrkiä menettelyyn, jossa todistelua otettaisiin oikeudenkäynnissä vastaan esitutkinnassa tehdyltä kuva- ja äänitallenteelta. Painopisteen siirtämistä oikeudenkäynnistä esitutkintaan ei ylipäänsä voida pitää puolustettavana eikä siellä tapahtuva kuuleminen voi korvata kuulemista oikeudessa. Kysymys on lisäksi resurssista, koska mainitun kaltainen uudistus lisäisi avustajien tarvetta jo esitutkintavaiheessa. Pääsääntönä tulee edelleenkin säilyttää kuulemisen tapahtuminen oikeudenkäynnissä, joskin niin, että nykyiset poikkeukset tästä (esimerkiksi alaikäisten seksuaalirikosten uhrien kuuleminen) ovat perusteltuja ja ne tulee säilyttää.

7. Julkisuuteen liittyvistä seikoista

Julkisuuden osalta mietinnössä on hovioikeuden näkemyksen mukaan löydetty onnistuneesti tasapaino oikeudenkäynnin julkisuuden edellyttämien vaati-muksien ja toisaalta videoitavien kuultavien yksityiselämän suojan kannalta.

Hovioikeus kannattaa ehdotusta siitä, että mahdollistetaan matkapuhelimen pois ottaminen henkilöltä, joka saapuu käräjäoikeuteen katsomaan videotallen-netta. Voidaan pitää todennäköisenä, että pyyntöjä tallenteiden katsomisesta tulisi varsin harvoin, koska pelkän äänitallenteen tilaaminen olisi edelleen mahdollista. Tallenteen katsomistarkoituksessa käräjäoikeuteen saapuva henkilö voitaisiin ohjata erilliseen turvatarkastukseen ilman, että turvatarkastukseen liittyvä työmäärä lisääntyisi merkittävästi.

Niin ikään hovioikeus pitää tärkeänä, ettei kuultavan suostumusta videotallenteen tekemiselle edellytetä. Muussa tapauksessa käytäntö muodostuisi jut-tukohtaisesti (ja jopa juttujen sisäisesti) vaihtelevaksi, mikä heijastuisi hovioikeusprosessiin tavalla, joka järjestelmän sekavuuden lisäksi vaarantaisi uu-distuksen tavoitteiden toteutumisen. Suostumuksen edellyttämiselle ei muutoinkaan ole perusteita ottaen huomioon, että kuultavien yksityisyydensuoja on onnistuneesti huomioitu ehdotuksessa videotallenteiden katsomista rajaamalla.

8. Voimaantulosta

Hovioikeus yhtyy ajatukseen siitä, että teknisiin ongelmiin varautumisen vuoksi uudistus on tarkoituksenmukaista saattaa voimaan porrastetusti. Hovioikeus näkemys on kuitenkin, että tekniikan niin salliessa käräjäoikeudessa tulisi olla tarvittaessa harkinnanvaraisesti mahdollisuus käyttää uutta järjestelmää jo ennen kuin se on pakottavalla lainsäädännöllä otettu käyttöön valtakunnallisesti. Näin menettelemällä mahdollistettaisiin jopa miljoonaluokan kustannussäästöt liittyen yksittäiseen Turun hovioikeuspiirissä käsiteltävään oikeudenkäyntiin, josta tuodaan esille seuraavaa.

Pirkanmaan käräjäoikeudessa on helmikuussa 2021 alkanut niin sanottu Sierra Leone - oikeudenkäynti (dnro R 21/370), jossa 4 tuomaria matkustaa 2,5 kuukauden ajaksi Afrikkaan ottamaan vastaan henkilötodistelua, joka käsittää noin 80 ihmisen kuulemisen paikan päällä (minkä lisäksi kuullaan noin 10 henkilöä Suomessa). Asian merkittävyys huomioon ottaen voidaan pitää hyvin todennäköisenä, että käräjäoikeusprosessin lopputuloksesta rippumatta juttu tulee aikanaan myös hovioikeudessa käsiteltäväksi. Vertailun vuoksi työryhmän mietinnössäkkin esille tuodussa niin sanotussa Ruanda-oikeudenkäynnissä Helsingin hovioikeus matkusti vuonna 2011 Ruandaan viideksi viikoksi ja kuuli siellä 39 ihmistä (lähde: YLE:n uutisointi). Kyseinen oikeudenkäynti maksoi hovioikeusvaiheessa noin 1,4 miljoonaa euroa. Kun huomioidaan, että oikeudenkäynti oli matkustamisen keston ja kuultavien henkilöiden määrän osalta vain noin puolet nyt käsillä olevaan verrattuna, ja kun otetaan huomioon yleinen kustannustason nousu noin 10 vuoden ajalta, voidaan perustellusti olettaa Sierra Leone -oikeudenkäynnin kustannusten nousevan Turun hovioikeudessa 3 miljoonan euron luokkaan. Ottaen huomioon, että Pirkanmaan käräjäoikeus tulee tiettävästi joka tapauksessa tekemään videotallenteet vastaanottamastaan henkilötodistelusta, asiassa ei olisi teknistä estettä soveltaa uusia säännöksiä ja saavuttaa hovioikeudessa näin toimimalla jopa useiden miljoonien eurojen kustannussäästö – mikäli tämä mahdollistetaan lainsäädännöllä.

Perustuslain vaatimus yhdenvertaisuudesta lain edessä on ensiarvoisen tärkeä periaate, joka ei kuitenkaan ole esteenä edellä kuvatulle joustavalle siirtymiselle uuteen järjestelmään. Tilanne ei ole vertailukelpoinen esimerkiksi työryhmän mietinnössä käytettyyn nuorisorangeistukseen liittyvien lakien voimaansaattamiseen, jossa alueellinen kokeilu olisi aiheuttanut rikosasioiden vastaajille toisistaan poikkeavia seuraamuksia riippuen siitä missä näiden asiaa käsiteltäisiin. Hovioikeus korostaa, että nyt esitetyt muutokset eivät sen sijaan anna minkään oikeudenkäynnin millekään osapuolelle lähtökohtaisesti parempaa asemaa kuin nykyinen laki. Ehdotetut muutokset ovat prosessuaalisia, eikä lainvalinta nykyisen ja ehdotetun uuden lain välillä ole omiaan heijastumaan asian lopputulokseen. Tätä taustaa vasten hovioikeus katsoo, että lain tulisi mahdollistaa muun ohessa edellä mainittuun Sierra Leone -oikeudenkäyntiin liittyvät tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Yhdenvertaisuuden kannalta huomionarvoista olisi myös, että ehdotettua joustavampia säännökset voitaisiin säätää tulemaan voimaan valtakunnallisesti samaan aikaan. Näin toimittaessa myöskään mahdolliset laitehankintoihin ja laitteiden asennuksiin johtavat pullonkaulat yksittäisissä käräjäoikeuksissa eivät johtaisi järjestelmän valtakunnallisen käyttöönoton viivästykseen.

9. Muuta

Hovioikeus kiinnittää lopuksi huomiota oikeudenkäymiskaaren 22 luvun 6 §:n 2 momenttiin, jossa säädetään menettelystä silloin, kun kuva- ja äänital-lenteen tekeminen ei ole mahdollista. Selvää on, että mikäli kuuleminen tapahtuu puhelimitse, kuulustelun keskeistä sisältöä ei ole kirjattava pöytäkirjaan. Pykälän sanamuoto on kuitenkin ehdotetussa kirjoitusasussaan omiaan johtamaan harhaan kyseisessä tilanteessa. Hovioikeus kehottaa pohtimaan olisiko lainkohdassa tarpeen olla selventävä säännös puhelinkuulemista koskien. Samaa pykälää koskien hovioikeus toteaa pitävänsä tarkoituksenmukaisena, että termi ”sanatarkasti” on poistettu säännöksestä.

Nygård Kenneth
Turun hovioikeus